

Posudek o doktorské disertační práci

Mgr. Ondřeje Doskočila

**Počátky teologie a teologické antropologie
v díle Caecilia Firmiana Lactantia**

Je velmi dobré, že se v české humanitní vědě po odluce několika desetiletí opět rozvinulo studium autorů raných křesťanských staletí. Výrazných výsledků dosahuje patrologie řecká (olomoucké centrum, pod vedením dříve prof. Karfíkové, nyní prof. P. Flosse), a ani latinská nezůstává příliš pozadu: máme práce o Augustinovi, o Tertullianovi, o Jeronýmovi, je zde nyní kol. O. Doskočil s diplomovou prací o Minuciu Felikovi a aktuálně s disertací o Lactantiovi.

Jedním z nejzajímavějších aspektů tohoto období vývoje křesťanské vzdělanosti a v důsledku toho podoby teologického myšlení je otázka po procesu, v němž se setkávala prapůvodně židovská podoba kristovského učení a životní praxe s řecko-římským kulturním substrátem. Je známo, že lze tento proces sledovat explicitně právě ve spisech Minuciových a Lactantiových, neméně explicitně pak, ovšem s negativním znaménkem, u Tertulliana, event. u Arnobia.

Doskočilova disertace se stále znovu, při rozboru různých složek Lactantiova díla, vrací k otázce, jak se syntéza, k níž koneckonců dojít muselo, děje právě u tohoto autora, a do jaké míry se on o ni zasloužil. – Není to ovšem to jediné a možná ani to hlavní, k čemu disertace směřuje, autor si klade za cíl postihnout základní aspekty Lactantiovy teologie: nauky o Bohu a o stvoření, christologie, soteriologie a eklesiologie, eschatologie a antropologie, což jsou témata ústřední (čtvrté) kapitoly disertace.

Předcházející tři kapitoly, prvních osmdesát stran práce, jsou věnovány nezbytným předpokladům dalšího rozboru: podávají Lactantiovu biografii a bibliografii, zařazují jeho tvorbu do prostoru křesťanské literatury antického starověku a uvažují nad předpoklady Lactantiova teologického myšlení. Již zde je zřejmé, že další teologický rozbor bude vycházet hlavně z Lactantiových *Divinae institutiones* a ze spisu *De opificio Dei*; zejména ve třetí kapitole („Předpoklady a východiska...“) se dozvíme nejvíce o antických textech – nejzajímavější je vliv hermetické literatury a sibylinských prooectví – jako zdrojích některých Lactantiových názorů. Velmi zajímavá je (str. 30-31) pasáž o statistickém poměru počtu biblických citací k počtu autorit z antických autorů včetně Lactantiova vlastního zdůvodnění (*Div. Inst.* V,1), kde se Doskočil správně opřel o knihu Roberta Maxwella Olgivie (*The Library of Lactantius*, reprint Oxford 1978).

K tomu několik poznámek:¹ nedomnívám se, že by Augustinova slova, proklamující rétorickou hodnotu stylu Bible a křesťanských autorů (*De doctrina* II,61), dokládala skutečnost, že Lactantius byl „konvertita“, stejně jako vlastní Lactantiova slova v *Epitome* nebo v *De ira* (podobně v disertaci str. 36 a pozn. 118 tamtéž): tyto Lactantiovy výroky čtu jako konstatování všeobecné situace mladého křesťanstva, a zejména ono „*nos qui sumus ex gentibus*“ neříká nic víc, než že L. nebyl Žid (str. 22). Ostatně soudím, že v době, kde se pohybujeme, najdeme málo křesťanů rodinným původem, takže asi nemá význam mluvit o „konvertitech“ jako o specifické kategorii. A i kdyby – všichni tehdejší „*litterati*“ absolvovali pohanské rétorické školy. – Na str. 26 pochybuji, zda je možno Jeronýmův slavný sen z *Epist.*

¹ Naprosté drobnosti, ale za opravu stojí: na str. 40 nikoli šestá, ale čtvrtá ekloga; str. 43 Pons Mulivius? Proč je na str. 86 pro jediného Boha, Otce, Stvořitele ženský acc. „*conditricem*“? přízvuky a přídechy řeckých výrazů; (ne)shoda českých přívlastků s latinskými výrazy n(většinou názvy spisů) – např. „v nedochované „*Consolatio*“ (*consolatio* není neutrum; tak je to velmi často!) Bohemistických nedostatků je v práci víc, na překlepy a drobná jazyková nedopatření přirozeně neupozorňuji.

22 ad Eustochium označit jako vizi posledního dne.² Na str. 44-45 charakterizuje disertace básnickou skladu De ave Phoenice, vedle zmínek u autorů, jež Doskočil uvádí, bych Foiníka hledala také ve Fyziologu. Ke str. 52, 24, chci kolegu upozornit na rozbor a překlad textu akt scillitánských mučedníků Petra Kitzlera (in: Příběhy raně křesťanských mučedníků. Výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury. Uspořádal Petr Kitzler. Z řeckých a latinských originálů přeložili Iva Adámková, Pavel Dudzik a Petr Kitzler, Vyšehrad 2009)³. V kapitole o latinské apologetice do Lactantia by bylo náležité zmínit se také o Commodianově Carmen apologeticum, ač nevíme, spadá-li tvorba tohoto autora do relevantního období: Carmen je však zajímavé svým podáním kritiky pohanského náboženství.

Jádro práce představuje čtvrtá kapitola – Vybrané okruhy Lactantiovy teologie. Zatímco v předchozích kapitolách se mohl kol. Doskočil opřít o výsledky dosavadních lactantiovských studií, v následujícím textu pracuje hodně samostatně rozbořem Lactantiových textů. Zde, hned na počátku rozboru, je nápadné, a, jak autor ukazuje, pro Lactantia typické, že pro základní pravdy křesťanského učení neargumentuje Biblií, nýbrž pohanskými autoritami: filozofy, básníky, profetickou a hermetickou literaturou. Také hned v první části této kapitoly vychází najevo, stejně jako všude dál, že Lactantius nebyl tvůrčím a originálním teologem. V tom, jak představuje křesťanskou nauku, je mnoho nedůsledností, rozporů a protimluvů. Leccos, v čem mu samotnému není jasno, zastírá rétorickou klasicistní dikcí a zdobnou stylistikou. vnitřních rozporech jeho výkladů. Ostatně, jak uchazeč konstatuje, Lactantiovy Divinae institutiones nejsou systematickou teologií, nýbrž učebnicovou příručkou, autorův záměr je katechetický. Nejoriginálnější je podle Doskočila jeho pojetí eschatologie, i když ani jeho chiliasmus není vnitřně koherentní. – Při hodnocení Lactantia jako teologa je nepochybně třeba vzít v úvahu také skutečnost, že křesťanské dogma není dosud ustáleno, jsme téměř sto let před Ambrosiem a Augustinem, před velkými koncily, i když již (těsně) po Cyprianovi. Velmi zajímavá je Lactantiova christologie v tom ohledu, že jejím centrálním zřetelem není Kristovo umučení a zmrtvýchvstání, nýbrž Ježíšův život a jeho působení. Hlavním problémem poslední podkapitoly rozboru Lactantiových názorů, výkladu o jeho antropologii, je vztah těla a duše a různá pojetí obou kategorií; zajímavé je, že ač byl Lactantius natolik ovlivněn atickým diskurzem, je v názoru na tělo jakožto obtížné vězení duše zřejmě méně poplatný stoicismu než sám apoštol Pavel. – V závěru kapitoly mluví kol. Doskočil mj. o Lactantiově moralismu. Ačkoli většinu charakteristik, jež na Lactantia vztahuje, dobře zdůvodňuje, zdůvodnění Lactantiova moralismu nebo snad spíš lepší popis a dokumentace tohoto jevu mi zde chybí.

Jediná vážnější připomínka, již bych k Doskočilově práci snad měla, vychází z nejistoty, co je mezi popsanými stránkami apologetova učení nebo jeho názorů právě lactantiovské a co najdeme i jinde. Tedy komparace s jinými texty latinské, event. řecké, patristiky. Víím však, že by taková práce byla velmi obtížná a že by se musela dít teze po tezi a článek po článku, nikoli v rámci celé nauky, již autor nepochybně popsal důkladně i výstižně.

Za přejnou a schvalující zmínku stojí i autorův aktualizací dovětek na str.

185.⁴

Úctyhodný je rozsah i obsah literatury, s níž uchazeč pracoval, v seznamu najdeme i práce obtížně dostupné a nejnovější, ovšemže namnoze zahraniční. Co se týče pramenů, odhlédnu-li od maximalistického požadavku svého předchozího odstavce,

² Orig.: ...subito raptus in spiritu ad tribunal Iudicis pertrahor... (pokud, tedy tzv. malá, tj. individuální, eschatologie)

³ V době, kdy uchazeč disertaci dokončoval, publikace snad ještě nebyla známa.

⁴ Posmoderní guláš (tzv. „esošrot“) je však, obávám se, spíše docela dobře požitelný, jak vidíme z jeho celkem vstřícné receptce.

konstatuji, že kol. Doskočil sice ví o novějších edicích Lactantiova díla (uniklo mu snad jen vydání ve vídeňských CSEL), cituje však podle Migneho Latinské Patrologie, což má tu a tam za následek problematickou interpunkci nebo volbu velkých písmen, to přinejmenším; možná by moderní edice nebo její kritický aparát či komentář vnesly světlo i do některých vážných v práci řešených otázek. (Na několika místech se najde vážnější citační nedopatření: na str. 120 je nemístně, zaviněno vytržením ze souvislosti předchozí citace, užito participia *dignatus*, na srov. 153 je citát z Vergilia abruptní, bez ukončení větného celku.)⁵

Disertační spis Mgr. et Mgr. Ondřeje Doskočila „Počátky teologie a teologické antropologie v díle Caecilia Firmiana Lactantia“ splňuje v plném rozsahu požadavky kladené na práci k dosažení titulu PhD. Doporučuji jej tedy k obhajobě.

V Brně 2010-05-16

Prof. PhDr. Jana Nechutová
Ústav klasických studií MU, Filozofická fakulta

⁵ Se zvláštní sympatií jsem přijala doktorandovu zásadu (pozn. 9 na str. 9), podle níž přepisuje latinská a řecká propria tak, že nedejde k příšernostem, jinde žel častým, druhu „Irenej“ nebo „Atanáš“.